

Людмила В. Транченко
**ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті доведено, що нова концепція розвитку сільської місцевості повинна припускати як широку диверсифікованість, так і кластеризацію її господарської структури, соціально-економічних функцій у контексті теорії сталого розвитку. Обґрунтовано, що одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки аграрних регіонів України є стратегія диверсифікованості, що доповнює традиційні галузі спеціалізації (зернове господарство, скотарство, конярство, вівчарство) новими галузями. Однією з перспективних нових галузей може стати туризм.

Ключові слова: туризм; агротуризм; туристичні ресурси; сільська місцевість; туристично-рекреаційні ресурси.

Літ. 12.

Людмила В. Транченко
**ТУРИЗМ КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКИ**

В статье доказано, что новая концепция развития сельской местности должна предполагать как более широкую диверсификацию, так и кластеризацию ее хозяйственной структуры, социально-экономических функций в контексте теории устойчивого развития. Обосновано, что одним из приоритетных направлений развития экономики аграрных регионов Украины является стратегия диверсификации, предполагающая дополнение традиционных отраслей специализации (зерновое хозяйство, скотоводство, коневодство, овцеводство) новыми отраслями. Одной из перспективных новых отраслей может стать туризм.

Ключевые слова: туризм; агротуризм; туристические ресурсы; сельская местность; туристическо-рекреационные ресурсы.

Liudmyla V. Tranchenko¹
**TOURISM AS A PRIORITY DIRECTION FOR RURAL
ECONOMY DEVELOPMENT**

The article shows that the new concept of rural development should involve broader diversification and clustering of its economic structure, socioeconomic functions in the context of the sustainable development theory. It is proved that one of the priority directions in economic development of agricultural regions in Ukraine is the diversification strategy involving adding to traditional industries of specialization (grain farming, cattle breeding, horse breeding, sheep breeding) the new ones. One of the promising new industries in this context is tourism.

Keywords: tourism; agritourism; tourism resources; rural areas; tourism and recreation resources.

Постановка проблеми. У ході аграрних перетворень 1990-х рр. виявилася необхідність докорінного перегляду підходів до реформування економіки села. Політика підтримки та дотування традиційних галузей сільського господарства часто не виправдовує себе й приводить до розпилення бюджетних коштів, зниження конкурентоспроможності як окремих сільськогосподарських підприємств, так і цілих аграрних регіонів країни. Сьогодні назріла необхідність розробки кардинальної концептуальної основи розвитку сільської місцевості з конкретизацією у вигляді окремих програм розвитку певних галузей і сільських територій. Необхідно знайти додаткові види зайнятості й

¹ Uman National University of Horticulture, Ukraine.

джерела доходів для сільських родин, які б зіграли роль локомотива у виході економіки села із кризи на шлях стабільного й сталого розвитку, сприяли б самоорганізації сільської економіки, більш раціональному використанню людського потенціалу сільських районів.

Нова концепція розвитку сільської місцевості повинна припускати як широку диверсифікованість, так і кластеризацію її господарської структури, соціально-економічних функцій у контексті теорії сталого розвитку. На наш погляд, одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки аграрних регіонів України є стратегія диверсифікації, що припускає доповнення традиційних галузей спеціалізації новими. Однією з перспективних нових галузей може стати туризм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість даних проблем завжди викликала підвищену зацікавленість науковців в їх дослідженні. Вивченню вказаних питань присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них – Е.В. Апілат [1], М.Б. Біржаков [2], М.А. Вороніна [3], О.В. Гривківська [4], Т.В. Гринько [5], О. Давидова [6], В.В. Кобржицький [7], П.М. Макаренко [8], А.С. Малиновський [9], Л.Л. Мельник [8], І. Петенко [10], І. Расторгуєва [11], І.Ю. Швець [12]. Разом з тим, питання визначення соціально-економічної ефективності становлення туристичної сфери не знайшли однозначного трактування в працях дослідників. А проблемам оцінки економічного ефекту від розвитку туризму в конкретному регіоні, зокрема, в Черкаській області, практично не приділялось уваги взагалі.

Метою дослідження є обґрунтування тези, що однією з перспективних нових галузей економіки села може стати туризм.

Основні результати дослідження. Туризм на початку XXI ст. став одним із провідних напрямів соціально-економічного й культурного життя багатьох держав і регіонів миру, займаючи, за оцінками фахівців, третє місце після торгівлі нафтою та зброєю в розвинених країнах. Середні темпи росту його обсягів становлять 7% на рік, що набагато вище аналогічних показників світової економіки. На сферу туризму доводиться близько 10% світових інвестицій, кожне 11-е робоче місце в загальній світовій зайнятості, 3,8% світового валового внутрішнього продукту (ВВП), а з урахуванням впливу туризму на суміжні з ним галузі національної економіки – 10,6% [1]. Сьогодні в багатьох країнах світу індустрія туризму віднесена до розряду державних пріоритетів, на що націлені великі національні й інтернаціональні проекти й програми, що передбачають стимулювання розвитку галузі: пільги в оподаткуванні, спрощення візових формальностей і прикордонно-митного режиму, створення сприятливих умов для інвестицій і особливих економічних зон.

У сучасних умовах потенціал туристично-рекреаційних ресурсів є не менш важливим, ніж потенціал сировинних, тому що спеціалізація на виробництві послуг туризму забезпечує притік коштів, розширює види діяльності, стимулює розвиток багатьох ключових галузей народного господарства: будівництва, торгівлі, громадського харчування, транспорту, зв'язку, самого сільського господарства тощо. За підрахунками фахівців, сукупна вартість продуктів і послуг, пов'язаних з туристичним обслуговуванням, майже в 2,5 рази перевищує вартість самих послуг туризму. За деякими оцінками, кожний

турист забезпечує робочими місцями від 10 до 20 осіб у таких обслуговуючих сферах, як готельний бізнес, сфера громадського харчування, виробництво сувенірів, індустрія розваг [2].

Розвиток туризму сприяє поліпшенню інфраструктури, відновленню пам'ятників історії й архітектури, охороні навколишнього середовища тощо. Тому сферу туризму необхідно розглядати як важливий фактор соціально-економічного розвитку країн, регіонів і окремих, насамперед сільських, територій. Одним з напрямів динамічного розвитку сучасного туризму є аграрний (або сільський) туризм, який успішно розбудовується в ряді європейських країн: Італії, Німеччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Іспанії. У світовій практиці під агротуризмом розуміється діяльність з організації відпочинку й дозвілля туристів у сільській місцевості або в малих містах з наданням послуг гостинності в приватному секторі з можливістю трудової участі, орієнтованої на використання природно-рекреаційних, культурно-історичних, соціально-етнографічних і інших ресурсів, традиційних для даної місцевості.

Одним з регіонів України, де сільський туризм має величезні перспективи розвитку, є Черкаська область. Індустрія туризму Черкаської області – порівняно молода, незважаючи на величезний природно-рекреаційний потенціал, темпи її росту недостатньо високі. Відносно низька привабливість регіону для іноземних туристів пов'язана зі слабким розвитком туристичної інфраструктури, невідповідністю цін якості надаваних послуг, недостатньою інформацією про рекреаційні можливості й визначні пам'ятки регіону. Область найбільш перспективна для розвитку різних видів туризму, що характеризується складними й мальовничими рельєфами, більшою кількістю озер, струмків, печер, різноманітністю рослинного світу, історичними й природними пам'ятниками. Помірно-континентальний клімат; наявність джерел мінеральних вод, чисті озера; мед, ягоди, гриби – все це сприяє розвитку різних видів туризму й санаторно-курортного лікування.

Сьогодні велика кількість відпочиваючих, прагнучи подивитися світ, тягнуться до первозданної природи, самотньої культури різних народів, при цьому, як правило, пред'являючи високі вимоги до сервісу й рівня обслуговування. Черкаська область щодо цього дуже приваблива, оскільки є колыскою українського народу, джерелом його самотньої культури. Тут збереглися споконвічні традиції й культура народу, місцевий уклад життя є гарною базою для розвитку сільського туризму.

На цей час в області функціонує кілька десятків агротуристичних господарств. Нами обстежено 5 найбільш відомих, істотним джерелом доходів яких (40% і вище) є обслуговування туристів. З них 4 здійснюють агротуристичну діяльність у рамках особистого підсобного господарства й лише 1 зареєстроване як селянсько-фермерське господарство. Багатство, різноманітність і відносна незайманість природи, гарні природні й антропогенні ландшафти, пейзажі, спокійне, розмірене життя черкаського села, екологічно чисті продукти харчування, наявність грибів, ягід і лікарських трав, гарні умови розміщення в окремих гостьових кімнатах і будинках, сільська лазня, а також історія й легенди місцевих жителів формують унікальну комбінацію місцевих туристично-рекреаційних ресурсів.

У всіх господарствах до пакету агротуристичних послуг входять стандартні (проживання, харчування, гід-провідник по місцевості, лазня) і додаткові види послуг. Господарства можуть одночасно приймати до 10 осіб. Туристам пропонуються затишні простори будинки, здорова домашня їжа, розважальні заходи (катання на конях, веслових човнах, шашлики на природі тощо) – усе, що забезпечить прекрасний відпочинок й створює атмосферу психологічного комфорту. Деякі господарства мають власні пасіки й можуть запропонувати мед та інші продукти бджільництва (прополіс, маткове молочко). Отриманий дохід реінвестується переважно в розвиток господарства (купівля коней, кіз, необхідного домашнього приладдя) і на розширення спектра надаваних послуг. Серед відпочиваючих, крім жителів області й прилеглих регіонів, є туристи з країн СНД, Естонії, Данії, Німеччини, Польщі, Словенії.

На думку власників опитуваних господарств, агротуризм приносить непоганий дохід, але, на жаль, потік туристів не постійний, має сезонний характер і обмежений лише літнім періодом, хоча є всі можливості для приймання відпочиваючих протягом всього року. Власники даних агротуристичних господарств пропонують досить широкий спектр послуг при мінімумі негативного впливу на природу. Усі вони налагодили тісне співробітництво з місцевими туристично-екскурсійними фірмами, які рекламують їх послуги і надають організаційну й інформаційно-консультативну підтримку.

Одне з обстежених нами господарств – ФГ «Дружба» – є досить великим фермерським господарством, що спеціалізуються на молочно-м'ясному тваринництві. Воно функціонує з 2002 р., має 30 га землі, близько 70 голів крупної рогатої худоби, у т.ч. 50 дійних корів. Господарська діяльність досить диверсифікована й включає також кормовиробництво, конярство, бджільництво, надання агротуристичних послуг. Є кілька човнів, катамаранів, інший інвентар. Ринком збуту сільськогосподарської продукції (молока, сметани, кисломолочної продукції, м'яса, меду тощо) даного ФГ є прилеглі населені пункти. Дохід господарство отримує на 50% від сільськогосподарської діяльності, і ще 50% – від надання туристичних послуг (проживання, харчування, риболовля, полювання, збирання, сплав по ріці, катання на конях, екскурсії по місцевих визначних пам'ятках, катання на лижах).

ФГ «Дружба» орієнтоване на цілорічне приймання агротуристів і проводить гнучку цінову політику на послуги: клієнт платить рівно стільки, наскільки він оцінює свій відпочинок, виходячи із власних можливостей. У розпал літніх відпусток кількість відпочиваючих досягає 20 осіб на день, що створює напруженість у господарській діяльності, враховуючи її сімейний характер і необхідність одночасного ведення сільськогосподарських робіт.

З метою виявлення потенційного попиту міських жителів на таку специфічну послугу, як агротуризм, і визначення агротуристичного потенціалу сільської місцевості в регіоні нами було проведено соціологічне дослідження, яке охопило 145 міських і 139 сільських родин з 9 районів Черкаської області. На основі проведеного соціологічного опитування й інтерв'ювання з'ясувалося, що 48%, тобто майже половина опитаних, знайомі з таким видом відпочинку, як сільський туризм, 26% не знайомі, і стільки ж (26%) небагато чули про це.

На запитання «Чи прагнули б Ви проводити свій відпочинок у сільській місцевості?» 54% городян відповіли позитивно, 18% – негативно, інші не змогли дати однозначної відповіді. З числа місцевих жителів, які прагнули б провести свій відпочинок у сільській місцевості, готові їхати на тиждень 45%, на вихідні дні – 32%, на місяць – 1%, на невизначений строк – 10%, не змогли відповісти 12%. Вибираючи відпочинок у селі, жителі міст прагнуть одержати такі послуги, як проживання (17%), сільська лазня (16%), нічліг (11%), екскурсії (11%), полювання (10%), збір ягід, грибів, лікарських рослин (8%), риболовля (7%), харчування (5%), участь у господарському житті родини (5%), інше (10%).

Сільський туризм для городян асоціюється з чистим повітрям, тишею й натуральними продуктами харчування (26%), одержанням нових вражень і пізнанням (18%), комфортними умовами проживання (18%), відчуттями близькості і єднання з Природою (15%), можливостями розваги для дітей і проведення дозвілля для дорослих (14%), спокоєм і розмірним сільським життям (9%). Відпочиваючи в селі, міські жителі готові витратити в добу на людину близько 150 грн (32%), від 150 і до 250 грн (26%), понад 250 грн (14%), не визначилися з відповіддю (28%). На запитання «чи потребуєте Ви в гарантії своєї безпеки при відпочинку на селі?» більшість опитаних (73%) виразили острах за свою безпеку й необхідність таких гарантій, 19% не мають потреби в гарантії безпеки, інші не визначилися з вибором відповіді.

Серед усіх жителів села, що відповідали на запитання, 16% задоволені своїм доходом, 39% задоволені, але прагли б збільшити його, 45% не задоволені зовсім. Виявили свою готовність і бажання прийняти на якийсь час туристів більшість опитаних сільських родин (72%), з яких 48% згодні приймати туристів тільки влітку, 22% – тільки взимку, 20% – цілий рік, 10% не визначилися з вибором. У тому числі 31% селян можуть прийняти відпочиваючих на невизначений строк, 29% – на тиждень, 27% – тільки на вихідні дні, 13% – на місяць.

Майже половина опитаних селян (54%) змогли б прийняти на відпочинок одночасно лише одну міську родину, 12% – 2–3 родини, 4% – 4 й більше родин. В 35% опитаних селян житло-побутові умови є досить гарними, що дозволяє їм займатися агротуризмом, 40% потребують деякого поліпшення умов, 11% визнали повну відсутність необхідних умов для приймання відпочиваючих, 14% не визначилися з відповіддю на це питання. Готовність прийняти на відпочинок батьків з дітьми виразили 39% селян, тільки дорослих – 19%, молодь – 11%, дітей – 3%. Для 28% опитаних селян контингент відпочиваючих не має ніякого значення.

Бажаючи надавати агротуристичні послуги готові запропонувати своїм майбутнім клієнтам наступний комплекс послуг: проживання (76%), нічліг (65%), харчування (64%), риболовлю (58%), збір грибів, ягід, лікарських рослин (63%), участь у сімейній господарській діяльності (55%), екскурсії по місцевих визначних пам'ятках (46%), полювання (14%) і щось ексклюзивне (6%). Наявність унікальних об'єктів природи (гір, водойм, печер тощо) відзначили практично всі респонденти. 71% з них можуть гарантувати безпеку туристів, 7% не можуть гарантувати, інші не відповіли. Бажаючи зайнятися агротуриз-

мом оцінюють свої послуги порівняно недорого: від 100 до 300 грн. Так, 8% опитаних селян оцінили вартість добового перебування туриста в їх будинку приблизно в 100 грн, 29% – до 200 грн, інші опитані – не більше 300 грн.

Висновки. Таким чином, потенційний попит на описаний у статті різновид туризму, наявність унікальних природно-рекреаційних ресурсів, умов для розміщення туристів, зацікавленість і бажання сільських родин організувати агротуристичні господарства створюють базові передумови для розвитку туризму в сільській місцевості Черкаської області. Тим часом істотною перешкодою активному розвитку агротуризму в регіоні є відсутність інститутів, покликаних забезпечити нормативно-правову, інформаційно-консультативну й фінансово-економічну базу цього виду послуг. На державному, на регіональному й місцевому рівнях практично не розроблено законодавчих й нормативних актів, які б регламентували окремі аспекти агротуристичної діяльності. У Концепції розвитку малого підприємництва в Черкаській області на 2014–2024 рр. визначено пріоритетні напрями, в числі яких і агротуризм, що дозволить суб'єктам малого підприємництва, що працюють у даній сфері, скористатися певними пільгами, у т.ч. й податковими.

Особливість зародження українського агротуристичного ринку полягає в тому, що він будується «знизу», практично без участі центральних структур. Відсутня державна підтримка агротуризму, відповідно немає загальноукраїнської програми й фінансового забезпечення. У цьому зв'язку виникає необхідність прийняття державних і регіональних програм розвитку агротуризму. У них повинні бути прописані конкретні заходи зі створення матеріально-технічної, інституціональної (правовий, соціальної) бази для розвитку сільського туризму, механізмів (організаційного, економічного, фінансового) його підтримки з боку державних і місцевих органів влади, а також інших передумов і умов, покликаних сформулювати сприятливий клімат для потенційних суб'єктів агротуристичного бізнесу.

У становленні й розвитку сільського туризму особливе місце повинне належати інфраструктурі підтримки агротуризму, яка, на нашу думку, являє собою сукупність державних, суспільних і комерційних установ, до функціональних обов'язків яких відносяться організація й регулювання діяльності суб'єктів агротуристичної діяльності. Дана інфраструктура підтримки агротуризму, на наш погляд, повинна включати:

- політико-правове й методичне забезпечення, що встановлює законодавчі рамки регламентації агротуристичної діяльності, що ґрунтується на комплексній програмі стратегічного розвитку сільського туризму в районах, що враховує конкурентні переваги й недоліки окремих рекреаційних територій (програма повинна базуватися на науково-системному підході, що органічно включає в себе рекреаційну, економічну, маркетингову, інвестиційну, кадрову, соціальну, екологічну й політичну складові);
- фінансово-кредитне й інвестиційне забезпечення (у т.ч. можливі джерела їх одержання, способи акумуляції й напрями ефективного використання на основі існуючих і нових кредитних структур);
- організаційно-консультаційне й рекламно-інформаційне забезпечення просування сільського туризму, формування бази даних агротуристичних гос-

подарств, проведення круглих столів і роз'яснювальної роботи з населенням, його навчання, поширення передового досвіду провідних туристичних фірм і агротуристичних господарств;

- розвиток сільської інфраструктури (дороги, благоустрій і розвиток територій тощо) на базі приватно-державного (наприклад, надання державою пільгового кредиту на тривалий строк для поліпшення міжселищних і сільських доріг силами підприємців і агротуристичних господарств).

У районах доцільно передбачити штатні одиниці у відділах економіки фахівців з розвитку сфери рекреації. Такий фахівець повинен аналізувати стан і проблеми розвитку туристичної галузі; консультувати й інформувати суб'єктів, що хазяюють у сфері туризму, щодо широкого кола питань, що їх цікавлять; здійснювати нагляд за дотриманням туристичного законодавства, брати участь у розробці регіональних програм і пілотних проектів розвитку туризму; організовувати проведення регіональних і міжнародних науково-практичних семінарів і симпозіумів з питань розвитку туризму, а також туристичних виставок, ярмарків, бірж тощо.

Важливими умовами формування і стійкого розвитку сільського туризму в регіонах України, у т.ч. у Черкаській області, є стратегічне планування й прогнозування комплексного розвитку територій, маркетинг, використання закордонного досвіду й головне — зацікавлена участь місцевого населення й місцевих органів влади в становленні агротуризму в регіоні, їх спільна узгоджена діяльність.

1. *Апилат Е.В., Пятигорская Е.Д.* Информационно-поисковая система «Турист» как фактор качественного обслуживания туристов // Вісник Харківського політехнічного університету.— 2000.— №6.— С. 67–70.

2. *Биржасков М.Б.* Проблеми туризму й роль Національної академії туризму в житті туристського співтовариства на сучасному етапі // Туристські фірми. — Вып. 37. — СПб.: Невський фонд, 2005. — Т. 5. — С. 25–32.

3. *Вороніна М.А.* Про деяких альтернативних способах господарювання в сільській місцевості в країнах Євросоюзу (досвід Австрії) // Регіональні проблеми сталого розвитку сільської місцевості: Збірник статей IV міжнародної НПК. — Пенза: РІО ПГСХА, 2007. — С. 135–140.

4. *Гривківська О.В.* Оцінка існуючих підходів до бізнес-планування господарської діяльності туристичних підприємств // Інвестиції: практика та досвід.— 2012.— №9.— С. 47–49.

5. *Гринько Т.В.* Удосконалення управління підприємствами туристичної сфери // Економіка. Фінанси. Право.— 2013.— №5.— С. 13–15.

6. *Давидова О.* Особливості інноваційних процесів у сфері туристичних послуг // Проблеми науки.— 2011.— №5.— С. 16–21.

7. *Кобрицький В.В.* Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму // Інвестиції: практика та досвід.— 2012.— №9.— С. 50–54.

8. *Макаренко П.М., Мельник Л.Л.* Економічний потенціал різних форм аграрних господарств // Економіка АПК.— 2011.— №7.— С. 89–97.

9. *Малиновський А.С.* Кадрово-управлінський потенціал аграрних формувань // Економіка АПК.— 2011.— №7.— С. 97–104.

10. *Петенко І.* Концептуальні положення підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу України // Екологічний вісник.— 2011.— №3.— С. 22–23.

11. *Расторгуєва І.* Керування в туризмі на державному й муніципальному рівнях // Консультант директора.— 1998.— №18.— С. 36–42.

12. *Швец І.Ю.* Пространственно-региональная кластеризация туристического комплекса // Маркетинг і менеджмент інновацій.— 2011.— №2.— С. 65–73.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2015.